

OSMANLI SEFERLERİNDE ORDUCU ESNAFI

Bülent ÇELİK*

Öz

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yapısında kuruluş döneminden itibaren var olan askeri bir nitelik etkisini uzun yıllar boyunca sürdürmüş ve bu durum neredeyse tüm Osmanlı evrenini içine alan, kuşatan bir hayat tarzına yol açmıştır. Devletin neredeyse tüm önemli kurumları, devasa sefer organizasyonları için çalışmaya başlamışlardır. Bu, az ya da çok oranda tüm kurum ve oluşumları etkilemiştir. Timar rejimi, devşirme usulü ve Enderun, tüm olağan ve olağanüstü yollarla alınan vergiler, yolların güvenliği, askeri alanlardaki inşaat faaliyetleri ve yerel üreticiler olan loncaların üretimleri ve sundukları hizmetler bu sefer hazırlıkları içinde devletin taleplerini belirleyen faaliyetler olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışmamızda sefer sırasında Osmanlı ordusunun çeşitli ihtiyaçlarını gideren ve orducu adıyla seferde istihdam edilen lonca üyeleri ve üretimleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler; Osmanlı Devleti, Sefer Organizasyonu, Lonca, Orducu Esnafı, Usta.

MILITARY ARTISANS IN OTTOMAN CAMPAIGNS

Abstract

Having existed since its foundation, a military character deeply embedded in the very fabric of the social and political structure of Ottoman Empire continued its reign for long years and created a way of life embracing the whole Ottoman World. Almost all state institutions were dedicated to working for military campaign preparations. This has affected all state institutions and their structures to some extent. The demands of the central state regarding campaign preparations led to various practices including but not limited to the timar regime, devshirmeh method, the Enderun, all the ordinary and extraordinary taxes, the issue of the security of roads, military constructions as well as the production and services provided by guilds who were local producers. This study is about the so-called "orducu" class (military artisans) who were guild members participating in military campaigns and who supplied the various needs of the Ottoman army, and their production.

Keywords: Ottoman Empire, Campaign Organization, Guild, Military Artisans, Craftsman.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dinamiklerinde askeri bir öz daha beylik döneminden beri oluşmuş durumdadır. Osmanlı beyliğini oluşturan Türkmen aşiretleri uçlarda yaşamının getirdiği tehlikelere göğüs gererken, bu askeri kimlikten asla taviz vermemişlerdir. Bu durum Rumeli'ye geçildikten sonra da devam etmiş tarihsel süreç içinde Osmanlı beyliği devlete doğru evrilirken daha sert bir çekirdeğin oluşturduğu askeri kimlik, tüm toplumu kuşatacak ölçüde genişlemiştir. Bir savaş sırasında veya hazırlık döneminde, silahlı güçlerin içyapısı pratikte toplumsal yapının bütünlüğü ile genişlemekte ve tam anlamıyla asker kökenli bir toplumda bu tarz bileşimler sürekli bir hal almaktadır¹. Osmanlı askeri seferlerinin neredeyse Osmanlı Devleti tarihi ile paralel seyrettiği uzun yıllar boyunca toplum ve devlet, bu sürekliliğe, devamlılık arz eden bu olguya alışmış, neredeyse seferin görülmediği yıllar olağanüstü bir durumun varlığını işaret etmeye başlamıştır².

Küçük çapta akınların yerini büyük askeri seferlerin almaya başladığı XIV. yüzyılda, askeri zaferlerle birlikte uzak mesafelere sefere eşmeye başlayan Osmanlı ordusunda lojistik sorunlar da görülmeye başlanmıştır. Özellikle orduda sefere katılan çeşitli askeri sınıfların sefer boyunca ihtiyaçlarının karşılanması için tüm topluma, resmi görevli üretici ve vergi mükellefi halka çok büyük görevler düşüyor, devletin seferin lojistik alanlarında ihtiyacını hissettiği uzman açığı kendini hissettiriyordu. Osmanlı seferleri çok ustalıklı planlamalar gerektiren, büyük sayıda askerlerin katılımının devletçe sağlandığı organizasyonlardır.

Osmanlı seferlerinde devlet açısından en önemli sorununu ordunun işesi meselesi oluşturmaktadır. Sayıları yüz bini bulan geniş askeri birliklerin yanında orduda yük ve binek hayvanlarının beslenmesi için bol miktarda zahireye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç Osmanlı hazinesi üzerinde büyük bir mali yük meydana getirmekteydi. Merkezi yönetim tarafından devlet hazinesinin masrafını azaltmak, aynı zamanda ordu işesini karşılamak amacıyla zahire temin yöntemleri geliştirilmişti. Bu yöntemlerin temelini

¹Stanislaw Andrzejewski, *Military Organization and Society*. London 1954, s. 91.

² Seferin gecikmesi isyanlara bile sebep olabilmektedir. Esnaf loncaları ve Yeniçeri Ocağında İran üzerine çıkılacak seferin uzaması nedeniyle huzursuzluk çıkmış bu da Patrona isyanının nedenlerinden birini oluşturmuştu. M. Münir Aktepe, "Ahmed III Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar", *Tarih Dergisi*, C.VII, S.10, 1954, s. 19; ayrıca bkz. Esin Atıl, *Levnî ve Sûrname. Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*. Koçbank İstanbul 1999, s. 21.

devletin zaruret halinde halktan her türlü hizmet ve yardım isteme yetkisini ifade eden “avâriz-ı divaniye” yükümlülüğü oluşturmaktadır³.

Sefere katılan bu büyük sayılardaki askeri birliklerin ihtiyaç duyabilecekleri çok gerekli mal ve hizmetin, gerekli yer ve zamanda sağlanabilmesi, bu işleri planlayan devlet adamları ve yerel yetkililerin uğraşmak zorunda kaldıkları en büyük problemlerdendir. Bu lojistik hizmetin bir kısmı, bu çalışmamızın konusunu oluşturan, bazı kentlerdeki lonca mensuplarınca karşılanmaya çalışılmış, orducu esnafı olarak adlandırılan bu ustalar sefer sırasında orduda yer alarak hizmet ve üretimlerini seferde görev alan askerlere sunmuşlardır.

Osmanlı seferlerinde görev alan bu lonca mensuplarının ilk dönemlerden itibaren seferlerdeki varlıkları bilinmektedir⁴. Bir Osmanlı kenti görünümü ve işlevinde olan Osmanlı ordugâhı aynı zamanda bu zanaatkârların görev yerini oluşturmaktadır. Hükümdarın çadırı çevresinde diğer devlet görevlilerinin çadırları, askerlerin çadırları, esnaf çadırları, koyun, manda, katır ve deve sürüleri, arabalar, atlar, silahlar, ortada gidip gelen insanlar ve orada burada yakılmış ateşlerle büyük bir yerleşim birimi görünümünde olan ordugâh, çok canlı bir mekândır. 1665 yılında Transilvanya’da Osmanlı ordusunu gören Paul Rycout ordunun bu görünümünden çok etkilenmiştir. Şöyle yazar:” *Türk kampında hiçbir kavga, gürültü ve atışma duyulmaz. Yürüyüş halindeki ordu mensupları arasında küfür edilmez, bir yerde misafir olan gezginlerin yaptığı gibi her şey parayla alınır ve ödenir*”⁵.

³Osmanlı seferlerindeki lojistik meselelerle ilgili bkz. Rhoads Murphey, Osmanlı Ordusu ve Savaş 1500-1700. Çeviren M. Tanju Akad. Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s.108-109; Mehmet Yaşar Ertaş, Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 119; Ömer İşbilir, XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 11-12; Uğur Kurtaran, “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, Turkish Studies, C. 7, S.4, 2012, s. 2269-2286.

⁴ II. Murad’ın Düzmece Mustafa isyanını bastırıldığı 1422’deki savaş sırasında bir yeniçerinin esir aldığı iki azap askeri, ordugâhta baş çorbası hazırlayan bir ustaya bir çorba karşılığı değiş tokuş edilmişti. Mehmed Neşri, Neşri Tarihi, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1983, C. I, s. 125 ve 139. Mohaç seferinde esir düşen Bartholomaeus Georgievic, sefer sırasında orduyu takip eden, satın alan ve satış yapan tüccarlardan bahseder. Bkz. N. Melek Aksulu, Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) Ve Türklerle İlgili Yazıları. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 90.

⁵ Aktaran Murphey, s. 122.

1621 yılı Lehistan üzerine açılan seferde İshakçı'da Tuna nehri üzerinde kurulan köprüde sabık vezir-i azam Kapudan Halil Paşa, donanma kadırgaları, bazı büyük gemiler ile Budin ve Belgrad şaykaları, zahire getiren bazı gemilere demir attırıp burada bir de ordu pazarı kurdu muştü⁶. 1711'de Prut seferine gidecek askerlerin Davud Paşa sahrasında kurdukları ordugâhi ziyaret eden La Motraye burasını uzunlamasına inşa edilmiş bir şehre benzettir. Onun belirttiğine göre; ordugâhta askeri kıtalardan başka birçok esnaf bulunuyor, zaruri ihtiyaçlar maddelerini ve başka her çeşit ihtiyacı görecekt eşya satan dükkânlar, demirci ve diğer sanat sahibinin dükkânlarıyla büyük bir alanı kaplıyordu⁷. Önceden belirlenmiş olan menzillerde de bu ordular görev almaktaydılar⁸. H. 1127/M. 1715 yılında Mora seferinde ekmeçiler askerlere ekmeç hazırlayabilmek için, kendi arabaları ile uğradıkları köy ve kasabalardan zahire bulmaya çalışıyorlardı⁹. Ordunun duruma göre bir gün veya daha fazla süre ile konakladığı sefer menziline büyük bir insan ve hayvan selinin aktığı, bu kadar büyük sayılardaki birlikler için önceden çadırlarının kurulması, tuvalet ihtiyacı için çukurlar kazılması, fırınlar inşa edilerek ekmeç pişirilmesi, sakaların su taşınması¹⁰ gerçekten hayranlık verici planlamalardır.

Osmanlı devleti sefer zamanlarında esnaf loncalarından orducu talep ederken yukarıda da belirttiğimiz üzere, bunu âvâriz vergisine temellendirerek talep etmektedir¹¹. Osmanlı Devleti'nin başlangıçta deprem, salgın hastalık, savaş, kıtlık gibi olağanüstü

⁶ Ziya Yılmaz, Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil) C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.712. "...leb-i Tuna'da Boğdan yakasında vezir Kapudan Halil Paşa köprü muhafazasında olub, otakların kurub ve asakir halkı kebir tenteler ve mişe(meşe?)lerden dükkânlar peyda edüb nice bin asker mesken tutub, ordu pazar olub."

⁷ Akdes Nimet Kurat, Prut Seferi ve Barışı 1123(1711). Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1951, C.1, s. 252.

⁸ Menzilhanelere dair bazı çalışmalar için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", Osmanlı Araştırmaları, II, İstanbul 1981, s.123-132; Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", DİA, 2004, C. 29, s.159-161; M. Yaşar Ertaş, "XVIII. Yüzyıl Başlarındaki Rumeli'deki Menzillerin Askeri Fonksiyonları", Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.1, Manisa 1997, 91-98.

⁹ B.O.A MAD. 3284, s. 451.

¹⁰ Mustafa Nuri Türkmen, "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü Ve Esnafın Katkısı", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XXII, S. 34, Anlara 2003, s. 136.

¹¹ Özer Ergenç, XVI. Yüzyıl'da Ankara ve Konya. Ankara Enstitüsü Yayınları Ankara 1995, s.97.

durumlarda, sonradan her yıl düzenli olarak topladığı bu vergide esnafın ödediği kalemleri; pazara gelen mallardan ödedikleri başlar, han sahipleri ve kiracılarının ticari eşyalarından alınan her türlü resimler, dükkân kiralari ve bu grupların kendi aralarından çıkardıkları orduların aynı ya da nakdî ödedikleri orduculuk hizmeti ya da ordu akçesi oluşturmaktadır¹².

Orduculuk görevi hizmet ve nakit ödeme yoluyla, iki şekilde yerine getirilmektedir. İlkinde başkent İstanbul'dan seferde görev alacak loncalar ve bu loncalara mensup orducu sayısını belirten bir emirle gelen ve "ordu ağası" ya da "orducubaşı" olarak adlandırılan bir görevli, yerel kadı ve lonca ileri gelenlerin katıldıkları bir toplantıda istenen sayılar belirlenmekteydi. Loncaların çıkaracakları usta sayıları belirlendikten sonra kimin, hangi ustanın sefere gideceği artık loncanın kendi iç meselesiydi ve bunu aralarından yaptıkları tercihlerle yapıyorlardı. Bu seçimlerde işinin ehli ve fiziksel olarak iyi durumda olmak devlet tarafından aranan niteliklerdir. Seferler gayet zorlu geçtiğinden askerlerde aranan fiziksel şartların lonca ustalarında da aranması doğaldır. Bu yüzden yaşlı ustaların bu tür askeri hizmetlerde görev almaları düşünülmemelidir¹³. Merkezi yönetimle loncalar arasındaki iş birliğini sağlayan resmi görevli ise kadıdır. Kadı, orducubaşı tarafından getirilen emrin eline ulaşmasından sonra başkasına havale edemeyeceği bir görevle karşı karşıya kalmaktadır. Bu görevin doğrudan kadı'nın sorumluluğuna bırakılması, orducu seçiminin önem ve güçlüğüne bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Seçilen ustalara mensubu oldukları lonca tarafından sefer süresince kullanmaları için sağlanacak sermaye miktarları da yine bu toplantıda belirlenmektedir¹⁴. Sefere gidecek ustalara verilen bu sermaye, loncanın diğer üyeleri arasından toplanıyordu. Bu sermaye sefer sırasında yapılacak üretim için

¹² Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi. Cem Yayınevi İstanbul 1995, C.1, s. 410.

¹³ Gerçi iş başa düştüğünde ordugâhta bulunan ordular da birer asker gibi düşmana karşı savaşıyorlardı. 1596'da Haçova savaşında ordugâha kadar ilerleyen Avusturya birlikleri yağmaya dalınca onlara karşı cansiperane mücadele edenler ordularlardı. Feridun M. Emecen, "Haçova Savaşı 1596", Osmanlı Klasik Çağında Savaş içinde. Timaş Yayınları 2. Baskı İstanbul 2011, s. 233-234.

¹⁴Gilles Veinstein, "Du Marche Urbain Au Marche du Camp: L'institution Ottomane des Orducu", Dans Mellanges Professeur Robert Mantran. Derleyen Abdel Jelil Temimi. Zaghuan 1988, s.309.

gereken malzemenin temin edilmesinde kullanılacaktı¹⁵. Ancak sefer zamanı uzar ve seferden vazgeçilirse ordular kendilerine lonca tarafından temin edilen bu sermayeyi geri ödemek durumundaydılar. Böyle bir durum 14 Rebiülevvel 978/16 Ağustos 1570 yılında meydana gelmiş, seferin iptal edilmesi üzerine ordulara sermaye sağlayan lonca üyeleri verdikleri akçeleri geri istemişlerdi. Ordular şehir dışına çıkarak çadırlarını kurdukları andan itibaren lonca üyelerinin sermayeleri geri istemek gibi bir haklarının kalmadığını iddia etmiş olsalar da yönetim bu mazeretin ancak sefer sona erdikten sonra geçerli olduğunu, ancak bu kez seferden vazgeçildiğini ve orduların lonca üyelerinden topladıkları akçeleri geri ödemek zorunda olduklarına yönelik bir karar almıştır¹⁶.

Bazen lonca üyeleri işi sağlama almak amacıyla mahkemeye giderek orducu olarak tayin edilen usta ile aralarında bir sözleşme dahi yapıyorlardı. 19 Rebiülevvel 989/23 Nisan 1581'de Bursa bakkallar pazarbaşı Hacı Ahmed bin Yusuf, yemişçiler pazarbaşı Mehmed bin Mahmud, şerbetçiler kethüdası Cihan bin Ahmed ve helvacılar kethüdası Hacı Sefer bin Murad mahkemeye gelip, orducu olarak görevlendirilen bakkal Ali bin Hamza ve oğlu Bekir'e, aralarında topladıkları 12000 akçeyi teslim ettiklerini, bu paranın mahkeme tarihinden itibaren yüz gün süreyle onda duracağını, sefer açılır da giderse bir akçe dahi istemeyeceklerini ancak sefere gidilmeyecek olursa 4000 akçesini harcadığı malzemeye sayıp gerisini ödemesi gerektiğine dair bir sözleşme yapmışlardı¹⁷.

İkinci olarak orduculuk görevi, merkezi devletin talebi doğrultusunda hizmet karşılığında yapılan nakit ödeme şeklinde yerine getirilmektedir. Özellikle XVII. yüzyıl'da Osmanlı askeri sistemindeki değişimler, gerek silahlı yeniçerilerin gerekse ücretli profesyonel askerlerin orduda giderek ağırlık kazanmaları ve savaşlar için yapılan askeri harcamaların artması ekonomik anlamda devletin nakde olan ihtiyacını arttırmıştır¹⁸. Tımarların iltizama dönüştürülmesi, para taşıyıcıları yoluyla yapılan devalüasyonlar bu nakit sıkıntısının yansımalarıdır. Doğal olarak vergi karşılığı olan

¹⁵Murphey, s. 116'da 1570-1571 Kıbrıs seferine katılan bir bakkalın 4000, bir cerrahın 7000 ve biri Basra'dan diğeri Tunus'tan gelerek sefere katılan iki tüccarın 10000'er akçelik sermayeye sahip olduklarından söz etmektedir.

¹⁶B.O.A MD 14/357, s. 251.

¹⁷Bursa Şer'iyye Sicilleri A.113, s.97a.

¹⁸Osmanlı ordusunda yıllara göre yeniçeri sayısındaki artış için Gábor Ágoston, Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları. Yayına Hazırlayan: Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 73'deki tablo.

bazı hizmetlerin nakde dönüştürülmesi bu ekonomik değişimlerle uyumludur. Ancak öte yandan devlet orduda istihdam etmek zorunda olduğu lonca mensuplarına halen şiddetle ihtiyaç duymaktadır. İşte bu birbirinin açmazı gibi görünen iki durum orducu temininde bazı değişiklikleri gündeme getirmiş, XVIII. yüzyıl 'da sadece İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinden hizmet için orducu istenirken, diğer bazı kentlerden hizmet yerine nakit ordu akçesi talep edilmeye başlanmıştır¹⁹. Bu karar değişikliğinde sadece merkezin kendi tercihleri rol oynamamış olmalıdır. Küçük şehirlerden orducu istenmesi o şehrin ekonomisini etkileyebilmekteydi. Şöyle ki; ordugâhta askeri birliklere sunulan mal ve hizmetlerin bedelleri gündelik hayattakilere göre daha ucuz olmalıdır. Bu düşük fiyatlar devlet tarafından belirlenmekteydi. Üstelik ordu düşman bölgelerde yol almaya başladığında gerekli üretimi yapabilmek için hammadde bulmak da giderek pahalı hale gelip, zorlaşmaktaydı. Bu durum ekonomik anlamda güçlü mali yapısı olan loncalara gereksinim duyulmasına yol açmıştır. Asker ve hayvanların özellikle yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması son derece önemli olduğundan fiyat dalgalanmalarından etkilenmeyecek, büyük sermaye sahibi ordular ancak bu üç büyük Osmanlı şehrinde temin edilmeye çalışılacaktır. Diğer küçük şehirlerin sahip oldukları pazar ve kazanç olanakları bu üç büyük şehirle mukayese dahi edilemezdi.

Ancak orduculuk görevi ister hizmet isterse nakit akçe ödenerek yerine getirilsin Osmanlı lonca işleyişi ile ilgili bu çalışmayı hazırlarken fark ettiğimiz önemli bir durum bulunmaktadır. Orducu istenen loncalara, orducu istenmeyen ve az çok yakın iş kollarında üretim yapan diğer bazı loncalar yamak olarak yazılmaktadırlar. Yamak olarak orducu çıkaracak loncaya bağlanan bu loncalar yamak yazıldıkları loncaya orducu çıkarması için para yardımıyla bulunmak durumundadırlar. Örneğin 5 Muharrem 988/21 Şubat 1580'de Bursa'dan ihraç edilecek orducu esnaf arasında bulunan ekmekçilere muavenet eden uncuların, eskiden olduğu gibi bu yılda da yardımda bulunmaları istenmektedir²⁰. Ancak hangi loncanın kime yamak olarak yazılacağı, ne kadar ödeme yapacağı konusunda mahkemeye yansımış örnekler de bulunmaktadır. Örneğin 2 Cemaziyelahir 1002/23 Şubat 1594'de Bursa kadısının İstanbul'a gönderdiği arzda; Bursa aşçılarının sefer için orducu tedarikinde sıkıntı yaşadıklarını,

¹⁹Tire için B.O.A. MD 44/491, s.230, B.O.A. MD 59/187, Balıkesir için B.O.A.MD 73/972, s.440, Giresun için B.O.A.MD 58/184, s.63, Ankara için Ergenç, s.97, Üsküp, SelanikveFelibe için B.O.A. MD 35/590, s. 236.

²⁰ B.O.A. MD 39/392, s.185.

pek çoğunun başka yerlerden gelerek şehirde misafir statüsünde bulduklarını, kendi loncalarının fakir olduğunu o yüzden İstanbul ve Edirne'deki helvacıların aşçılara yamak yazılmaları gibi Bursa'daki kahvecilerinin de kendilerine yamak yazılmasını talep etmişlerdi. Ancak ortada bir sorun vardı. Bursa'daki attarlar loncası, kahvecilerin kendilerine daha yakın bir iş kolu olduğunu öne sürerek bu talebe itiraz etmişti. Üstelik attarların elinde kahvecilerin kendilerine yamak yazıldığını gösteren ve resmi olarak onaylamış bir belge de vardı. Ancak Bursa kadısının düşüncesi kahvecilerin aşçılara yamak yazılmaları yönündeydi. Çünkü attarlara zaten sabuncu ve macuncular yamak olarak yazılmışlardı. Üstelik aşçıların ekonomik durumları gerçekten kötüdür. Yönetim kadınının bu görüşüne uygun hareket ederek Bursa helvacılarını aşçılara yamak olarak yazmıştı²¹.

Yine 12 Zilkade 1003/19 Temmuz 1595'de Bursa'da Abacı esnafı ileri gelenleri mahkemeye gelerek kendilerinin alıp sattıkları kırmızı abayı Bursa çuka arakiyecilerinin de arakiye²² dikip satmak için aldıklarını, aynı hammadde üzerinde iş yaptıklarından dolayı arakiyecilerin ordu akçesi ödemesi için kendilerine yamak yazılmaları gerektiğini belirtmişlerdi. Arakiyeciler ise ordu akçesini çukacılarla beraber ödediklerini ve ellerinde bu durumu gösterir hüccetleri olduğunu belirterek bu isteğe itiraz etmişler, kadı da bu belgelere ve ifadelere göre arakiyecilerin çukacılarla birlikte ordu akçesini ödemeye devam etmeleri yönünde bir karar almıştı²³.

İstanbul'da 15 Rebiülahir 1129/29 Mart 1717'de çilingir loncası kethüda ve ileri gelenleri ile mahkemeye gelerek, hurda fûrûşan loncasının kendilerinin yaptıkları kilitleri sattıklarını ileri sürerek kendi loncalarına yamak yazılmalarını talep etmişlerdi. Hurda fûrûşan loncası ise ordu akçesini kılıççılarla birlikte ödediklerini, onlara yamak olduklarını ifade etmişlerdi. Yapılan incelemede hurda fûrûşan loncası ve kılıççıların ordu akçesini beraber ödedikleri ortaya çıkmış, böylece çilingir esnafının talebi kabul görmemişti²⁴. 12 Rebiülevvel 1151/30 Haziran 1738'de Edirne'deki kırmızı halı boyayıcıları ordu akçesi için paçacılar yamak olduklarını, paylarına düşen ordu akçesini onlara verdiklerini belirterek, bu yıl kasapların da bu vergi için kendilerinden talepte bulduklarını şikâyet etmişlerdi. Bunu sağlamak için kasaplar,

²¹ B.Ş.S., B.113, s.137.

²²Arakiye, genellikle dervişlerin giydiği tiftikten yapılmış ince külah.

²³ B.Ş.S., B.12, s.237.

²⁴ İstanbul Bâb Mahkemesi 115/50b2.

boyacıların üretim için gerekli hammaddelerinden biri olduğu anlaşılan kestikleri sığır ve koyunların kanlarını vermemeye başlamışlardı. Kırmızı halı boyacılarının ellerindeki kayıtları inceleyen yönetim, 1128/1716 yılındaki sefer-i hümâyûnda Edirne'den ihraç olunan orducu esnaf arasında bulunan paçacılar boyacıların yamak olduğunu belirlemiş ve sorunun boyacılar lehine çözümlenmesi yönünde Edirne kadısına emir yollamıştır²⁵.

Osmanlı seferlerinde orducu olarak usta talep edilen loncalar şu şekilde gruplanabilir:

Beslenme: Kasap, habbâz, bakkal, aşçı, başçı, bozacı, balcı ve yaş yemişçiler.

Giyim, kuşam:Hallâc, hayyât, pembedûz, keçeci, çukacı, bezzâz, kazzâz, çadırcı, çamaşırcı, çakşırcı, postalıcı, pabuççu, çizmeci, haffâf, nalçacı, eskiciler.

Sağlık, beden temizliği: Attar, berber, hamamcı, mumcular.

Hayvan donanım ve besini: Nalbant, arabacı, muytâb, sarrâc, semerci ve arpacılar.

Metal eşya: Bakırcı, kalaycı, demirci ve kazancılar.

Bunun dışında ordulardan sadece seferlerde yararlanılmıyordu. İnşaat işlerinde çalıştırılan işçi ve ameleler ile hac yolculuklarında yolcuların ihtiyaçlarının temininde de görev alıyorlardı. 15 Cemaziyelahir 979/4 Kasım 1571'de Biga sancakbeyi Ahmed Bey nezaretinde Kemer mevkiinde inşa edilecek gemilerin inşasında görev alan neccâr, bıçkıcı ve kalafatçılar için Lâpseki kadısından sanatında mahir birer kasap, ekmekçi ve aşçının levazımlarıyla beraber Kemer'e gönderilmesi isteniyordu²⁶. 13 Rebiülevvel 992/25 Mart 1584'de hassa-i hümâyûn'a ait kandil bahçelerinde yapılmakta olan binada çalışanlara, Üsküdar'dan yeteri kadar orducu esnaf yazıp kendilerine gereken araç gereçlerle beraber, üretim ve satış yapmaları için gönderilmeleri isteniyordu²⁷.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yeniçeri ocağının kaldırılmasına dek uzun bir süre hizmet veren ordular, bu dönem süresince seferlerdeki askerlerin tüm lojistik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan köklü bir kurum işlevi görmüşlerdir. Sivil birer kurum olan Osmanlı loncaları devletin bu türden hizmet ve vergi beklentileriyle çalışmamızın en başında sözünü ettiğimiz o askeri hayatın içine çekilmişlerdir. Osmanlı loncalarının köklerini Selçuklu

²⁵ B.O.A. Cevdet Belediye 4430.

²⁶ B.O.A. MD 61/134, s.49.

²⁷ B.O.A. MD 52/821, s.308.

ahi teşkilatından alan ve ahilerde, özellikle Köseadağ yenilgisinden sonra iyice belirginleşen bu askeri fonksiyon, Osmanlı orduculuk sistemi içinde devam etmiştir. Ele alınan konu aslında Osmanlı askeri sistemini ilgilendiriyor gibi görünse de, devletin sefer organizasyonları ile biçim alan bu askeri nitelikteki özelliğinin tüm Osmanlı toplumuna yayılmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Orducu olarak görevlendirilen ustalar bütün bir Osmanlı toplumu içerisinde, hem sivil hem de askeri sistem içinde kendilerine yer bulabilen ve bu iki ayrı toplumsal kompartımandaki yaşantıları tanıyabilme fırsatını yakalamış bireylerdir. Her ne kadar yaptıkları iş ve üretim değişirse de mekânlar, müşteri profili, beklentiler ve hammadde akışındaki değişikliklerin seferlerde, olağan koşullara göre daha farklı olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Cevdet Belediye: 4430.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler:
(B.O.A
MAD.) 3284.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri (B.O.A MD):
14, 35, 39,
44, 52, 58, 59, 61, 73.
Bursa Şer'iyye Sicilleri: A.113, B.12, B.113.
İstanbul Bâb Mahkemesi: 115.

Tezler ve Yayımlanmış Eserler

ÁGOSTON, Gábor (2017), *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*. Yayına Hazırlayan Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
AKDAĞ, Mustafa (1995), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*. Cem Yayınevi 2 cilt, İstanbul.
ANDRZEJEWSKI, Stanislaw (1954), *Military Organization and Society*, London.
AKSULU, N. Melek (1998), *Mohaç Esiri BartholomaeusGeorgievic (1505-1566) Ve Türklerle İlgili Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AKTEPE, M. Münir (1954), "Ahmed III Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar", *Tarih Dergisi*, C. VII, S.10, s. 17-30.

ATIL, Esin (1999), *Levnî ve Sûrname. Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*. Koçbank İstanbul.

ERTAŞ, M. Yaşar (1997), "XVIII. Yüzyıl Başlarındaki Rumeli'deki Menzillerin Askeri Fonksiyonları", *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, Manisa, s. 91-98.

ERTAŞ, M. Yaşar (2007), *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

EMECEN, Feridun M. (2011), "Haçova Savaşı 1596", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* içinde. Timaş Yayınları 2. Baskı İstanbul, s. 225-236.

ERGENÇ, Özer (1995), *XVI. Yüzyıl'da Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Yayınları Ankara.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1981), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul, s. 123-132.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2004), "Menzil", *DİA*, C. 29, s.159-161.

İŞBİLİR, Ömer (1996), *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KURAT, Akdes Nimet (1951), *Prut Seferi ve Barışı 1123(1711)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi 2 cilt, Ankara.

KURTARAN, Uğur (2012), "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Turkish Studies*, C. 7, S.4, s.2269-2286.

MURPHEY, Rhoads (2007), *Osmanlı Ordusu ve Savaş 1500-1700*, Çeviren M. Tanju Akad. Homer Kitabevi, İstanbul.

Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*(1983), Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2 cilt, Ankara.

TÜRKMEN, Mustafa Nuri (2003), "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü Ve Esnafın Katkısı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXII, S. 34, Ankara, s. 135-140.

VEİNSTEİN, Gilles (1988), "Du Marche Urbain Au Marche du Camp: L'institution Ottomane des Orducu", *Dans Mellanges Professeur Robert Mantran*. Derleyen: Abdeljelil Temimi. Zaghuan.

YILMAZER, Ziya (2003), *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

